

Utjecaj Iranske revolucije na arapske ustanke 2011. godine

Vedran Obućina

**Politički islam jedan je od
glavnih političkih pokreta u Aziji
i Africi krajem 20. i početkom
21. stoljeća. Posebice se afrički
kontinent stalno razmatra u
poimanju "afrikanizacije islama"
i "islamizacije Afrike" zbog
brojčanosti i širenja islama među
afričkim zemljama**

Politički islam jedan je od glavnih političkih pokreta u Aziji i Africi krajem 20. i početkom 21. stoljeća. Posebice se afrički kontinent stalno razmatra u poimanju "afrikanizacije islama" i "islamizacije Afrike" zbog brojčanosti i širenja islama među afričkim zemljama. Naravno, ovdje postoji dihotomija arapskog islama u sjevernoj Africi i tzv. crnog islama u Sahelu i subsaharskoj Africi. Islam sve više postaje političkom opcijom u afričkim državama. Radi se o modernističkom trendu koji se temelji na posljedicama protukolonijalne borbe i ozbiljenju nacionalnih država, pri čemu nije postignut nacionalni konsenzus o prirodi i političkom sustavu takve države. Većina je tih država dobila neovisnost nakon Drugoga svjetskog rata kada je nacionalno ostvarenje, provedeno kroz autoritarne i militarističke režime, temeljeno na nominalno islamskim, ali zapravo većinski socijalističkim idejama. Neovisnost i protukolonijalni pokreti nisu bili nacionalistički, panislamski ni panarapski u svojoj biti, već nešto između svega toga. No, svaki nacionalistički, panislamski i panarapski pokret stavljen je u stranu. Marginalizirane, takve su se političke ideje ponegdje skratile unutar mističnih sufijskih bratstava (*tarikati*), među kojima se pripremala ideja političkog djelovanja. Jedna od tih ideja potekla je od radikalnih i revolucionarnih šijitskih duhovnika. Tradicionalno pasivna šijitska ulema u Nadžafu i Komu pokrenula je pravu revoluciju društva u Iranu, pozivajući na pravdu i islamsko pravo. Okupili su se misaono oko mnogih šijitskih učenjaka (*mudžtahid*), a prevođenje u političku praksu proveo je također poklonik islamskog misticizma (*irfan*), ajatolah Ruhollah Musavi Homeini. Godine 1979. provedena je prva islamska revolucija u modernom svijetu, koja je uspješno

pretvorila iransku monarhiju u Islamsku Republiku Iran. Nakon konsolidacije nove vlasti Homeini je najavio izvoz revolucije, zamišljen kao mirnu poruku Irana koji je trebao biti uzor za revolucije, ne samo u islamskom svijetu već svuda gdje ljudi

Događaji u tzv. arapskom proljeću, odnosno nizu ustanaka započetih u sjevernoj Africi, posljednji su izraz islama kao moderne političke ideje

žive pod nepravdom svojih ugnjetavača. Ipak, islam je središnja ideja ove poruke, te je tako ona okrenuta iranskome susjedstvu, arapskim zemljama i Africi. Od islamske revolucije na afričkom kontinentu prisutni su međusobno sukobljeni islamski utjecaji Egipta, Saudijske Arabije i Irana (Soares i Otayek, 2007), za što su iskorištene mnoge organizacije i lobiranja. Događaji u tzv. arapskom proljeću, odnosno nizu ustanaka započetih u sjevernoj Africi, posljednji su izraz islama kao moderne političke ideje. U ovome se članku pregledavaju povijesni i teoretski utjecaji iranske revolucije na islamističke pokrete i događaje u arapskom proljeću, koji se iz iranskog vidokruga nazivaju procesom "islamskog buđenja" (*bidār-e eslāmi*). Narativ islamskog buđenja prožima arapske ustanke kao uzor. Takav je uzor društveno prepoznat i institucionaliziran, te je time postao temeljem ideološke vodilje ustanaka. Uzorni model pri tome može biti metoda, način izvođenja, osoba, organizacija i slično. Islamska revolucija tako je bila filozofski model za političke islamističke pokrete u sjevernoj Africi, pa je samim time taj uzor utopijski model jer ga izaziva percipirana stvarnost: normativni karakter islamske revolucije oprečan je deskriptivnom i realnom. Narativ islamskog buđenja temelji se na deset glavnih točaka, a provodi ga uzorni model koji u sjevernoj Africi nije toliko temeljen na osobnosti, koliko na *tarikatima* i organizacijama.

Izvoz iranske revolucije

Želja za panislamskim širenjem islamske revolucije navela je Islamsku Republiku Iran da ubrzo nakon ostvarenja revolucije krene u njezin "izvoz", nastojeći smanjiti iransku i šijitsku sastavnicu revolucije, koja je svakako bila preprekom za posvemašnje prihvaćanje te ideje, poglavito u arapskim i sunitskim zemljama. Izvoz revolucije bio je zamišljen kao ideja koja će pomoći muslimanima i nemuslimanima da se oslobode tiranske represije i interesa međunarodnog imperijalizma. Revolucija se trebala pronositi riječima i porukama. Prvih deset godina nakon revolucije njezin izvoz značajno je utjecao na iransku vanjsku politiku, prije nego što su "nacionalni interesi, temeljeni na strateškim promišljanjima, postali prioritetom iranske vanjske politike; ipak, ideologija je i dalje značajna" (Çakmak, 2013). Najveći je utjecaj revolucija imala u tradicionalno šijitskim zemljama i područjima, posebice u Iraku, Libanonu, Siriji, Bahreinu i Jemenu. Međutim, ni u jednoj od tih zemalja nije se dogodila nova islamska revolucija na državnoj razini, koja bi promijenila politički sustav.

broj 28 - prosinac 2016.

Ipak, islamska je revolucija snažno promijenila Bliski istok jer su mnoge zemlje i mnogi politički pokreti prihvatili islam kao okosnicu svojega političkog djelovanja. Arapsko proljeće zadnje je u nizu izraza takvog političkog islama¹ (islamizma), koji je očit odgovor na autoritarnu prirodu arapskih vlada, neimplementaciju islamskog zakona, siromaštvo, zavisnost, korupciju, mito, manjak medijske slobode i dr. U vidu islamskog buđenja radi se o posljednjem valu u 150 godina tog pokreta (Hazavei, 2012: 122). Prvi val započeo je u drugoj polovici devetnaestog stoljeća s radom islamističkih učenjaka i aktivista, prvih pobornika spoja islama i modernosti, racionalnog shvaćanja islamske poruke i povratka osnovama islamskog zakonodavstva (npr. Džamal al Din Asadabadi al Afgani, Muhamad Abduh, Rašid Rida, Muhamad Ikbal i dr.). Drugi val vodio je islamskoj revoluciji u Iranu, dok je treći val prisutan danas, kada se na krilima arapskog proljeća islamizam pokušao uvesti kao politički sustav prvenstveno u sjevernoafričke zemlje. Drugi val islamskog buđenja obilježen je stalnim i dinamičnim rastom islamizma, ne samo u Iranu. Shvaćajući važnost islamskog osjećaja u narodu,

Najveći je utjecaj revolucija imala u tradicionalno šijitskim zemljama i područjima, posebice u Iraku, Libanonu, Siriji, Bahreinu i Jemenu. Međutim, ni u jednoj od tih zemalja nije se dogodila nova islamska revolucija na državnoj razini, koja bi promijenila politički sustav

mnoge političke stranke i pokreti prihvatili su islam u ovom razdoblju kao okosnicu svojega djelovanja. Tako je Muslimansko bratstvo počelo snažnije naglašavati islamističku politiku u Egiptu i drugim zemljama Bliskog istoka, ali i šire.² Palestinski nacionalistički pokreti stavili su također naglasak na islam, na temelju čega su se kasnije razvili Islamski džihad i Hamas. U sjevernoj Africi razvila se Islamska fronta spasa, dok je u Libanonu stvoren Hezbolah. I pojedine su države počele naglašavati islam. Iako danas postoje samo četiri države koje se službeno nazivaju islamskim republikama (Afganistan, Iran, Mauritanija i Pakistan), mnoge države u regiji Bliskog istoka i sjeverne Afrike imaju ustavne odredbe o sudstvu države temeljenom na islamskom pravu. U tom drugom valu islamskog buđenja narativ se doticao koncepata džihada, mučeništva, borbe protiv represije, pravde, odbacivanja strane dominacije te osnivanja islamskog političkog sustava i islamskog identiteta. Ustanci i djelovanje drugog vala povezani su, između ostalog, sa stvaranjem Države Izrael i izraelsko-arapskog sukoba; rastom i padom naserizma i njegova odnosa prema palestinskom pitanju i novoj ideološkoj borbi u arapskim zemljama; izazovom novog svjetskog poretka, neokolonijalizma i strateške važnosti fosilnih goriva; utjecajem

sekularnih i vojnih režima u regiji. Snaga *ummeta*, koliko god globalna islamska zajednica bila politički razjedinjena, bila je osobito od pomoći, naročito u pogledu ljudskog kapitala, jakih islamskih uvjerenja i muslimanske solidarnosti.

Deset točaka islamskog buđenja

Na temelju razvoja političkih događaja i ideje islamskog buđenja nastalo je deset glavnih odrednica težnji islamista, temeljenih na iranskom iskustvu:

1. Povratak Kur'anu i islamu u pronalaženju demokratskog sustava

Moderna islamska misao uključuje stvaranje budućnosti za muslimansku civilizaciju kroz aktivno sudjelovanje zajednice i savjetodavne ideje, uključene kroz savjetodavnu skupštinu (*šura*) na svim razinama društva, s ciljem postizanja širokog konsenzusa (*idžma'*). I *šura* i *idžma'* temeljne su i nužne vrijednosti upravljanja u bilo kojoj muslimanskoj zajednici. Izvorište ovakve misli nalazi se u Kur'anu Časnom, kao i u tradicijama iz vremena prve tri generacije muslimana (*selaḥ*) odnosno prakse vladavine i upravljanja prvih kalifa (*ar-Rašidun*). Problematičnost ovog pristupa jest što različite skupine muslimana drugačije interpretiraju Kur'an i tradicije.

2. Uvođenje islama u svaki aspekt društvenog i javnog života

Islam je sveobuhvatna religija koja pokriva svaki vid društvenog i javnog života. Uređuje ljudski život u svakom njegovom aspektu, pa shodno tomu islamisti žele voditi cjelokupni javni život prema islamskim pravilima.

Iako danas postoje samo četiri države koje se službeno nazivaju islamskim republikama (Afganistan, Iran, Mauritanija i Pakistan), mnoge države u regiji Bliskog istoka i sjeverne Afrike imaju ustavne odredbe o sudstvu države temeljenom na islamskom pravu

3. Odbacivanje sekularizma i legitimizacija religije u političkom prostoru

S obzirom na to da je islam sveobuhvatna ideja organiziranja ljudskog života, politika je neophodna za osiguranje univerzalnog prihvaćanja tog organiziranja. Uobičajeno se smatra da je poveznica religije i politike u islamskoj kulturi iznimno jaka te da političko ponašanje i političke institucije imaju religijsku potvrdu ili barem potvrdu religijske norme. Međutim, većina muslimana živi pod režimima koji su imali snažna protivljenja tim normama. Ti su se vladari držali šerijata općenito kako bi legitimizirali svoju moć u očima vjernika. Stoga politika mora biti vođena suprotno svim sekularizirajućim tendencijama i

brojnim kolektivnim zadaćama muslimana, među kojima je najvažnije uživanje dobrog i zabrana zlog (*al-amr bi'l-ma'ruf va'n-nahi an al-munkar*).

4. Obnova islamske civilizacije nasuprot prodirućoj civilizaciji Zapada

Utjecaj i obrazovanje muslimanskih odličnika na Zapadu dovelo je do rasta broja zapadnjačkih intelektualaca koji su nadjačali tradicionalne vođe na svim razinama obrazovnog sustava. Književnici i publicisti optuživali su muslimansku zao stalost, čime se izgubilo kulturno jedinstvo muslimanske elite. I dok je većina pismenih i učenih ljudi i dalje bila vjerna islamskim idealima i vrijednostima, malena ali vrlo utjecajna skupina počela je cijeniti zapadnu kulturu i civilizaciju, i to frazeologijom koja je mnogo muslimana ostavljala u neznanju. Tako je kulturna integracija tradicionalnog društva odražena u jezičnom sporu. To je posljedično bila glavna prepreka sustavnoj i pravoj raspravi muslimanskih elita i drugih slojeva društva oko društvenih i političkih problema, što je bila praksa srednjovjekovne visoke islamske civilizacije.

5. Gospodarski razvoj i društveno blagostanje u skladu s pravdom

Kao jedan od glavnih islamističkih apela, socijalna pravda i skladan razvoj gospodarstva predstavljaju vjersku obvezu. Islamska tradicija snažno naglašava važnost socijalne pravde, a u svojoj oporuci ajatolah Homeini naglasio je da islam ne podupire "represivni i nekontrolirani kapitalizam koji depri-vira mase" (Khomeini, 1998: 87). Prema njegovim riječima, Kur'an i Tradicije Poslanika ozbiljno osuđuju ovaj oblik kapitalizma i smatraju da je on suprotan socijalnoj pravdi. No, islam se ne opire privatnom vlasništvu kao komunizam i marksizam-lenjinizam, već se smatra uravnoteženim i umjerenim režimom koji priznaje vlasništvo i poštuje ga u ograničenom obliku proizvodnje i konzumacije. Ako se tako implementira privatno vlasništvo, iz njega će proizlaziti zdravo gospodarstvo i socijalna pravda, jer je socijalna jednakost preduvjet za dobru vlast. Osnovna krilatica Kur'ana jest naglašavanje socioekonomske pravde i ljudskog egalitarizma (Rahman, 1984: 19).

6. Implementacija islamskog zakona

Zakonodavstvo u islamskoj misli dio je holističkog pristupa upravljanju. Pitanja poput prirode države, oblika vlade, kvalifikacije vladara, ograničenja njihove moći i prava onih nad kojima se vlada dio je sveobuhvatnog pravnog zakona i teologije. Tek razvoj nacionalizma, socijalizma i kapitalizma te europski vojni, politički, gospodarski i kulturni utjecaj vodili su krajem osamnaestog stoljeća do prvih muslimanskih radova temeljenih isključivo na političkim i pravosudnim pitanjima. Islamistička ideja pak želi uvesti holistički islamski zakon kao ustavni, zakonodavni i upravni okvir.

7. Fleksibilnost tranzicijskog razdoblja prema potpunom islamskom sustavu

Nakon uspješno provedene islamske revolucije u Iranu prošlo je nekoliko godina prije nego se u potpunosti ustalio islamski upravni i zakonodavni sustav. Mnogo je fleksibilnosti bilo potrebno u raspravama oko takva sustava. Stoga je važnost rasprave ključna u uspješnoj tranziciji, koja je, primjerice, u egipatskom slučaju nakon pobjede Muslimanskog bratstva

izglasana "preko noći", zbog čega je dobila snažan protuudarac sekularnog dijela društva.

8. Postupnost revolucionarnog djelovanja, odnosno revolucionarna strpljivost

Iranska revolucija svoje ishodište ima izravno u ustavnoj revoluciji 1905. te zemljišnoj reformi u bijeloj revoluciji pokrenutoj 1963. godine. Tijekom skoro osamdeset godina razvijala se ideja revolucije i stvarale su se prilike i potezi. Revolucionarna strpljivost (*sabr-e enghelābi*) povezana je s akcijama korak po korak prema cilju, a ne dizanjem ustanaka i revolucija s malim izgledima za uspjeh. Takva strpljivost, vidljiva u islamskoj revoluciji u Iranu, imala je svoju mobilizacijsku učinkovitost u povicima: "Ako traje i dvjesto godina, i dalje ćemo nastaviti istim putem!"

9. Ofenzivan odgovor na kulturni, politički i vojni utjecaj Zapada

Zapadni utjecaj na području Bliskog istoka tradicionalno je velik tijekom 19. i osobito u prvome dijelu 20. stoljeća. U Iranu se nakon Drugoga svjetskog rata stvorila skupina antimoder-nističkih i populističkih intelektualaca, skeptičnih oko uloge Zapada u muslimanskim društvima. Na temelju toga nastala je iznimno čitana knjiga pisca Džalala Al-e Ahmada, *Garbzadegi* (bolest pozapadnjenja), objavljena u jesen 1962. godine (Al-e Ahmad, 1983). Al-e Ahmad je proučavao sociokulturni kontekst

neuspješna, iako su nastale Arapska liga i Organizacija islamske konferencije kao međunarodna tijela koja promiču panarabizam, odnosno panislamizam. Međutim, etničke, denominacijske i nacionalne razlike ipak su razbile mogućnost nastanka složnog *ummata*.

Islamska revolucija između nacionalizma i internacionalizma

S obzirom na to da je islamska revolucija u Iranu jedina uspješna, ona je "uvjerila mnoge promatrače da je islam nadjačao nacionalizam kao osnovni čimbenik političkog, društvenog i kulturnog identiteta u pojedinim zemljama" (Kepel, 2002: 118). Iranci su promovirali "narodni islam" pozivajući narode na podizanje protiv nevjerništva svojih vladara i osnivanje pravednog islamskog sustava u svojim zemljama, što je osobito bilo suprotno saudijskom pristupu islamizacije putem financiranja specifičnih islamskih pokreta i utjecaja na pojedine vlade. U sjevernoafričkim državama Iran je imao malu izravnu ulogu, a nakon revolucije klimavi je odnos imao samo s Libijom. Revolucionarni žar pukovnika Moamera Gadafiga približio je Libiju Iranu, ali su se ubrzo pogledi razili: Libija je poduprla Irak u Iransko-iračkom ratu te kasnije optužila Iran za pokušaj ponovnog stvaranja šijitskog Fatimidskog kalifata u sjevernoj Africi (Hunter, 2010: 175). Iran je pak prekinuo diplomatske odnose s Marokom 1981. godine, nakon što je marokanski kralj Hasan II. odlučio ponuditi azil bivšem šahu Pahlaviju i njegovoj obitelji. Zahađenje odnosa s Tunisom uslijedilo je nakon percepcije širenja islamskog fundamentalizma. Samo je Alžir, kao zemlja koja gradi diplomatski status među arapskim državama, održao solidan odnos s Teheranom. Iranska je diplomacija osobito dobar odnos ostvarila u Sudanu nakon državnog udara generala Omara al Bašira i u suradnji s islamističkim političarem i teologom Hasanom al Turabijem. Osim toga, Iranci su uspjeli uspostaviti odličan odnos sa Senegalom, posebice nakon susreta Organizacije islamske konferencije u ožujku 2008. godine.

Frederic Volpi smatra da su "događaji poput iranske revolucije 1979. stvorili internacionalizaciju političkog islama ne zbog toga što je nova Islamska republika izravno stvorila valove revolucije diljem muslimanskog svijeta već stoga što je revolucija opravdala i legitimizirala islamski fundamentalistički diskurs kao koherentan politički diskurs" (Volpi, 2003: 13). Pučka potpora takvom diskursu proistječe iz tradicionalnog zaleđa, ali sve više i važnije zbog socioekonomskih poteškoća. Jako naglašavanje socijalne pravde dio je svake islamističke politike. Upravo je taj apel bio ključ za široku protušahovsku koaliciju u Iranu, Turabijeve pozive na pravdu u Sudanu i poziv Islamskog fronta spasa (FIS) alžirskoj vladi za moralnim poretom i socijalnom pravdom, odnosno okupljanja na kairskom Tahriru ili početak arapskog proljeća u Tunisu. U svim tim događanjima ključan je socioekonomski trenutak i poziv na više socijalne pravde u društvu. Tek potom dolaze na red pozivi za veću demokratizaciju sustava ili poštivanje ljudskih i građanskih prava. Zajednički islamistički apeli vidljivi su u svim državama gdje je došlo do ustanaka. Moderna država, prema tom mišljenju, može predstavljati volju naroda jedino ako donosi odluke na temelju Kur'ana i islamskih tradicija. Time se islamske vrijednosti mogu uvesti

Jako naglašavanje socijalne pravde dio je svake islamističke politike

svojeg vremena i pronalazio umjerenu alternativu modernizaciji i percipirane ovisnosti i zaostalosti iranskog društva. Knjiga je posebice probudila iranske intelektualce, koji su počeli promišljati svoj pasivan odnos prema prodiranju zapadnih ideja i kulture, te ih nagnala na djelovanje u intelektualnom, društvenom, političkom i ekonomskom životu zemlje. Al-e Ahmad opisuje *garbzadegi* kao skup događaja u životu, kulturi, civilizaciji i načinu razmišljanja ljudi koji nemaju potporu u tradiciji, nemaju povijesni kontinuitet ni transformaciju te posjeduju sve znakove bolesti koje se mogu mehanicistički odstraniti. Ta "bolest" prijeti oduzimanju iranske kulturne autentičnosti, političke suverenosti i gospodarskog blagostanja, za što je autor krivio intelektualce koji su prihvaćali urbanizaciju, industrijalizaciju i kapitalizam bez promišljanja o iranskoj posebnosti. Takav stav prema Zapadu postao je raširen među islamističkim intelektualcima na Bliskom istoku, dok je populistički pojačan neprijateljskim političkim stavovima, osobito prema američkoj prisutnosti u regiji.

10. Uvjerenje u univerzalnost islama i osnivanje jednog muslimanskog *ummata*

Kako je islam religija koja je iznad etničkih i nacionalnih podjela, on okuplja muslimane u supranacionalnu zajednicu sa zajedničkom ideologijom i kulturom. Iz toga proizlazi panislamizam kao politički pokret koji traži jedinstvo muslimana pod jednim ustrojstvom (najčešće kalifatom) ili međunarodnom organizacijom s islamskim načelima. Dosada je takva ideja bila

u svaki vid javnog i društvenog života, uz većinom neulaženje u privatni život. Implementacija islamskog prava, pravosuđa (*fikh*) i šerijatskih običaja također je zajednička taktika islamista, no postoje različitosti implementacije. Prvo, šijitski karakter

U kolopletu složenih unutarnjih odnosa manjak sveobuhvatnog stava i revolucionarne strpljivosti bio je konačan udarac islamističkim snagama i kraj trećeg vala islamskog buđenja

islamske revolucije predstavlja veliku poteškoću u prihvaćanju pravila u svakodnevnom životu. Ne postoje značajne kanonske razlike između dvije denominacije, ali određene običaje i zakonodavstvo šijita sunitiski islam ne prihvaća. Drugo, iranska je prednost bila što su apsolutno svi slojevi društva podržali protušahovsku revoluciju i u njoj sudjelovali. U Egiptu i Tunisu taj je model skoro ponovljen u arapskom proljeću, ali neki ključni slojevi društva izostali su u podršci prosvjednicima. U mnogim arapskim zemljama prosvjedi su se usredotočili na mobilizaciju pojedinih dijelova stanovništva, bilo da se radi o intelektualcima, odvjetnicima, profesorima, bilo da se cijeli prosvjed povezivao s mobilizacijom siromašnog stanovništva koje traži socijalnu pravdu u svojim zemljama. U prosvjedima se malo vidjelo naklonosti vojske ili upravnog sloja društva, kao što se to dogodilo u islamskoj revoluciji u Iranu. Uza sve to, islamski je zakon većinom uspio pronaći ulogu u tzv. običajnom pravu, kao što su odredbe koje se tiču obitelji, braka, djelomično i obrazovanja. Društvenopovijesne okolnosti u arapskim zemljama nisu omogućile spor pristup revoluciji, s puno revolucionarne strpljivosti, pripreme i fleksibilnosti. Čini se da su islamističke skupine odjednom

U kolopletu složenih unutarnjih odnosa manjak sveobuhvatnog stava i revolucionarne strpljivosti bio je konačan udarac islamističkim snagama i kraj trećeg vala islamskog buđenja

dobile mogućnost osvajanja vlasti i morale su to napraviti žurno. Pritom nisu izgradile društvenu potporu, pristupile represivnom aparatu i pozicionirale glavnu ideju (stvaranje sveobuhvatnog islamskog sustava) kao srž svojeg političkog pokreta. Zapravo, procesi u arapskom proljeću bili su toliko brzi da političke skupine islamističkog usmjerenja nisu ni sudjelovale u početnim fazama. Tek nakon velikih prosvjeda u Tunisu i Egiptu islamistički

su pokreti uvidjeli prostor za svoje programe. U Tunisu i Egiptu uspjeli su kroz demokratski okvir, dok je stanje u Libiji i Siriji prešlo u građanski rat. Zanimljivo, u drugim zemljama islamisti nisu previše inzistirali na svojem pokretanju, očito upozoravajući na manjak snage u pozicioniranju sveobuhvatne islamske revolucije iranskog oblika. U zemljama gdje su islamističke stranke uspjele doći na vlast nakon ustanaka 2011. godine, kao u Tunisu i Egiptu, islamizacija kulturne sfere donekle je uspjela, ali politika i vojska ostale su izvan tog kruga. Zbog snažnih nemuslimanskih manjina (Kopti, sudanski jug, sirijske vjerske manjine) postojao je poriv za djelomičnom islamizacijom javne sfere, ali još je veći problem bila opozicija sekularnog srednjeg sloja stanovništva. Utjecaj sufijskih bratstava povezan je sa snažnim očuvanjem *statusa quo*, pri čemu države prihvaćaju širenje islamske kulture, ali ne daju prostora islamističkim političkim strankama.

Kraj trećeg vala islamskog buđenja

U kolopletu složenih unutarnjih odnosa manjak sveobuhvatnog stava i revolucionarne strpljivosti bio je konačan udarac islamističkim snagama i kraj trećeg vala islamskog buđenja. Rušenje autoritarnog poretka u Libiji, Siriji i Jemenu vodilo je građanskim ratovima s regionalnim i globalnim dionicima. Brzi i relativno nenasilni odgovor na nezadovoljne prosvjednike u

Iskustvo islamske revolucije u Iranu, opisano u deset točaka tzv. islamskog buđenja, nije u potpunosti ponovljeno nigdje na Bliskom istoku

Maroku, Alžiru i Omanu onemogućio je daljnje napredovanje islamističke ideje u tim državama jer se vlast pokazala obazrivom na želje naroda. U Bahreinu zapravo nije ni došlo do arapskog proljeća, već do borbe šijitske većine protiv vladajuće sunitske obitelji, borbe koja je postala vidljivija u svjetskim razmjerima upravo poradi arapskog proljeća. Brzi i nasilni odgovor Saudijske Arabije na svoje prosvjednike onemogućio je bilo kakvu alternativu dualističkoj vlasti monarhije obitelji Al Saud i visokog vijeća vahabitskih duhovnika. Egipat, koji je bio središte najvećeg društvenog kretanja, nakon kratke vladavine Muslimanskog bratstva i Mohameda Morsija doživio je povratak u militaristički autoritarizam upravo stoga što vojska nije bila dijelom revolucionarnoga gibanja. Nagle odluke Muslimanskog bratstva dovele su do sloma islamskog buđenja u Egiptu, zajedno s unutarnjim slomom u organizaciji. Mlađe članstvo priklonilo se ideji gerilske borbe i korištenja nasilja za postizanje političkih ciljeva, što je egipatskoj vladi posebno pogodovalo u proglašenju Muslimanskog bratstva terorističkom organizacijom.

Zaključak

Iskustvo islamske revolucije u Iranu, opisano u deset točaka tzv. islamskog buđenja, nije u potpunosti ponovljeno nigdje na

Bliskom istoku. Ipak, značajno je naglasiti da je od te revolucije brojčanost *grassroots* pokreta i isticanja volje naroda povećana te da su mnogi od tih pokreta ukorijenjeni barem djelomično u islamističkim idejama. Tako se mogu promatrati Cedarska revolucija u Libanonu, pokret Kifaja u Egiptu, pa i Zeleni val u Iranu 2009. godine. Islamistički trendovi na Bliskom istoku i u sjevernoj Africi izrasli su na ruševinama sekularnog arapskog socijalizma, spoja panarabizma i nemarksističkog socijalizma, koji je imao velik utjecaj na političke ideje i društveni razvoj u pedesetima i šezdesetima, kada su se rušile prozapadne monarhije u Egiptu, Iraku i Libiji. Islamistički pokreti najozbiljniji su izazov sekularnim autoritarnim režimima, a izraženi su ponajviše u srednjem sloju, koji je nastao kao proizvod arapskih socijalističkih programa, ali se u osamdesetima našao marginaliziranim u gospodarskim i političkim procesima svojih društava, te su stoga njegovi predstavnici pronašli svoje mjesto u socijalnoj pravdi i moći religijom obilježene politike. Islamistički zaokret počeo je u Iranu te se kao predložak proširio cijelom regijom. Nije uspio u iranskom obliku, ponajviše jer se nije pratilo cjelokupni iranski model.

Bilješke

1 Autor koristi izraz političkog islama samo kako bi naglasio islam kao političku ideologiju i politički smjer. Prema njegovu mišljenju politički islam je pogrešno nazivlje, s obzirom na to da je islam religija koja pokriva sve vidove ljudskog života, pa islam ne može biti nepolitički: kao bolje rješenje nameće se naziv islamizam, iako i oko tog pojma postoje mnoge raspre u polju islamskih studija.

2 Kao jedan od bliskih primjera, Alija Izetbegović bio je članom ogranka Muslimanskog bratstva u Sarajevu, u organizaciji Mladi muslimani, zbog čega je uhapšen i boravio u zatvoru devet godina. Mladi muslimani utemeljili su islamski časopis *Mudžahid*, u kojem su objavljene opće teme o islamu, nadahnute radom Muslimanskog bratstva.

Literatura

- Al-e Ahmad, Jalal (1983) *Occidentosis*. Berkeley, CA: Mizan Press.
- Çakmak, Cenap (2013) *Evolution and Change in Iranian Foreign Policy: From Ideology-Orientedness to Pragmatism*. Bilgesam. <http://www.bilgesam.org/en/incele/1427/-evolution-and-change-in-iranian-foreign-policy-from-ideology-orientedness-to-pragmatism/#.WEwllObhCUk> Pristupljeno 1. prosinca 2016.
- Hazavei, Seyyed Morteza (2012) Enghelabe Eslami, Bidare Eslami va Ayandeye Eslame Siasi dar Montagheh. *Pazhuheshname Enghelabe Eslami* 1 (4): 113-143.
- Hunter, Shireen T. (2010) *Iran's Foreign Policy in the Post-Soviet Era. Resisting the New International Order*. Santa Barbara, Denver i Oxford: Praeger.
- Keppel, Gilles (2002) *Jihad. The Trail of Political Islam*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Khomeini, Ruhollah M. (1998) *The Last Message*. Teheran: The Institute for Compilation and Publication of the Works of Imam Khomeini (pbuh).
- Soares, Benjamin F. i Otayek, René (ur.) (2007) *Islam and Muslim Politics in Africa*. New York i Houndsmills, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Volpi, Frederic (2003) *Islam and Democracy. The Failure of Dialogue in Algeria*. London i Sterlin, VA: Pluto Press. ■